

Wie wil er nog de politiek in?

Onderzoek naar de invloed van geweld op de politieke aspiraties van vrouwen

Alliantie Politica, 2023

Zahra Runderkamp, Judith de Jong, Nanda van der Poel

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding	4
Wetenschappelijke achtergrond: Wat weten we al over de impact van geweld?	5
Methoden	7
Resultaten	10
Rolmodellen: een troebele relatie met ambitie	10
Motivaties en barrières: Een waslijst obstakels versus de wereld veranderen	11
Relatie tussen geweld en politieke aspiraties: Wie wil er de politiek in?	13
Geweld is een gegeven – en dan? Deelnemers over omgaan met geweld	15
Wat kunnen we doen?	17
Conclusie	18
Referenties	20
Colofon	23
Over de auteurs	23
Appendix 1: Deelnemers aan de focusgroepen	24
Groep 1: vrouwen zonder migratieachtergrond 23 september 2023	24
Groep 2: vrouwen zonder migratieachtergrond 28 september 2023	24
Groep 3: vrouwen zonder migratieachtergrond 1 oktober 2023	25
Groep 4: vrouwen met migratieachtergrond 19 oktober 2023	25
Groep 5: vrouwen zonder migratieachtergrond 26 oktober 2023	26
Groep 6: vrouwen met migratieachtergrond 29 oktober	26
Groep 7: vrouwen met migratieachtergrond 6 november	26
Appendix 2: Quotes over geweld die aan de focusgroepen werden voorgelegd	27
Appendix 3: Wervingstekst focusgroepen	27
Appendix 4: Resultaten inventarisatie	27
De rol van politieke partijen	28
Impact van geweld op ambities	28
De mate van geweld tegen vrouwelijke politici tijdens campagnes en als de politici verkozen zijn	28
Ondersteuningssystemen	28
Aanpassen van wetgeving in het voorkomen van geweld tegen vrouwelijke politici	29
De rol van reguliere media en sociale media	29
Het afschrikken van (vrouwelijke) aspiranten door berichtgeving van (reguliere) media en sociale media over geweld binnen de politiek	29

Samenvatting

“Stel je voor dat ik mij op mijn 59ste, na dertig jaar carrière, zou laten wegschreeuwen, hoe is het dan voor alle jongere vrouwen die na mij komen of er al zijn?” Dit zei Minister van Buitenlandse Zaken Sigrid Kaag in 2021 in De Groene Amsterdammer. In 2023 heeft Kaag aangekondigd de politiek te verlaten.

Geweld zoals tegen Sigrid Kaag en andere vrouwen in de politiek is aan de orde van de dag. Tien procent van alle tweets in Nederland gericht aan vrouwelijke politici bevat haat of agressie, en vrouwen van kleur krijgen de meeste haat over zich heen. Vrouwelijke politici die met haat te maken krijgen vallen soms eerder uit, of trekken zich op andere manieren terug uit de publieke arena. Maar wat is de impact van geweld op de ambitie en motivatie van jonge vrouwen, die geweld tegen vrouwelijke politici waarnemen?

Vrouwen in de politiek zijn rolmodellen die de volgende generatie jonge vrouwen kunnen motiveren de politiek in te gaan. Waarnemen dat vrouwen in de politiek haat ontvangen zou jonge vrouwen kunnen afschrikken, maar het zou ook kunnen dat het vrouwen motiveert om in actie te komen. Deze puzzel ligt ten grondslag aan onze hoofdvraag: Hoe beïnvloedt het geweld tegen vrouwelijke politici de aspiraties van jonge vrouwen om politiek actief te worden?

We hebben dit onderzocht door middel van focusgroepen. De focusgroepen zijn gehouden met jonge aspiranten, vrouwen met en zonder migratieachtergrond die de ambitie hebben [gehad] om ooit de politiek in te gaan.

Verreweg de meeste deelnemers vertellen dat het waarnemen van geweld tegen vrouwen in de politiek hen afschrikt. Online en offline haat en bedreigingen, continue onder een vergrootglas liggen als vrouw, en de angst afgerekend te worden op uiterlijk in plaats van inhoud staan hierbij centraal. Vrouwen van kleur noemen zowel seksisme als racisme als obstakel. Deelnemers twijfelen of ze nog wel de politiek in willen. Ook heroverwegen ze de manier waarop ze eventueel actief worden. Sommigen kiezen door (de reële kans op) haat en bedreigingen liever voor een plek achter de schermen. Zo kunnen ze politieke invloed uitoefenen zonder al te veel zichtbaarheid en bedreigingen. Ook overwegen vrouwen met politieke ambities om minder aanwezig en zichtbaar te zijn op sociale media, om haat, seksisme en bedreigingen te voorkomen.

Naast terugtrekking willen deelnemers tegelijkertijd juist ook zichtbaar zijn. Zelfbescherming (of van hun familie) wordt afgewogen tegen ambitie, idealen, een politieke carrière, en contact met de achterban. Uiteindelijk kan zo'n 'afschrikeffect' tot minder vrouwen in de politiek leiden. Veel deelnemers reflecteren hierop en zien dit als een groot probleem. Iedereen wil juist meer vrouwen in de politiek.

In een gezonde democratie is er geen ruimte voor geweld tegen politici. Toch is het helaas aan de orde van de dag. Dit onderzoek laat zien hoeveel werk er nog te verzetten is. Politieke partijen, politici zelf en het maatschappelijk middenveld spelen een essentiële rol om geweld een halt toe te roepen en aan te pakken. Want het 'afschrikeffect' van geweld op aspiranten bedreigt de kwaliteit van onze democratie. Dit heeft consequenties voor de zichtbaarheid van deze aspiranten-vrouwen nu en in de toekomst. Als vrouwen de politiek niet meer in willen of zich op andere manieren terugtrekken verkleint dat de pool waaruit talent kan worden geworven. Ook kan de impact van geweld op aspiranten in de toekomst leiden tot de verdere ondervertegenwoordiging van vrouwen, of ondervertegenwoordiging die er is in stand houden. Politieke ongelijkheid schaadt de legitimiteit en herkenbaarheid van onze politiek, nu en in de toekomst.

Inleiding

Ik weet dat vrouwen het zwaarder te verduren hebben dan mannen in de politiek en in de media. Stel je voor dat ik mij op mijn 59ste, na dertig jaar carrière, zou laten wegschreeuwen, hoe is het dan voor alle jongere vrouwen die na mij komen of er al zijn? – Minister van Buitenlandse Zaken Sigrid Kaag in 2021 in De Groene Amsterdammer

Geweld tegen vrouwen in de politiek is aan de orde van de dag. Tien procent van alle tweets in Nederland gericht aan vrouwelijke politici bevat haat of agressie, en vrouwen van kleur krijgen de meeste haat over zich heen (Saris & Ven, 2021). De impact op deze politici zelf is groot en redelijk goed in kaart gebracht (Krook, 2020). Vrouwelijke politici die met haat te maken krijgen vallen eerder uit of trekken zich op andere manieren terug uit de publieke arena. Maar wat is de impact van geweld tegen vrouwen in de politiek¹ op de ambitie en motivatie van jonge vrouwen, die geweld tegen vrouwelijke politici waarnemen?

Vrouwen in de politiek zijn rolmodellen die de volgende generatie jonge vrouwen kunnen motiveren de politiek in te gaan (Jong & Mügge, 2023; Wolbrecht & Campbell, 2007). Maar waarnemen dat vrouwen in de politiek haat ontvangen zou jonge vrouwen ook kunnen afschrikken. Dit wordt in de politicologie ook wel een chilling effect [afschrik-effect] genoemd. Een chilling effect zou de positieve impact van rolmodellen kunnen belemmeren (Posetti et al., 2021). Het zou ook kunnen dat vrouwen juist in actie komen wanneer ze geweld tegen vrouwen in de politiek zien. Waarnemen dat vrouwen van het politieke toneel afgeduwd worden zou hen kunnen motiveren om de politiek in te gaan (Dittmar, 2020).

De vraag of het waarnemen van geweld afschrikt of juist motiveert ligt ten grondslag aan dit onderzoek, dat wij najaar 2023 uitvoerden in opdracht van alliantie Politica. Onze hoofdvraag is: Hoe beïnvloedt het geweld tegen vrouwelijke politici de aspiraties van jonge vrouwen om politiek actief te worden?

We hebben dit onderzocht door middel van focusgroepen. De focusgroepen zijn gehouden met aspiranten, breed gedefinieerd als het deel van de bevolking dat 18+ is (en dus mag stemmen) en de ambitie heeft om (ooit) de politiek in te gaan. We spraken met een diverse groep vrouwen qua opleiding en politieke oriëntatie. Vrouwen van kleur in de politiek krijgen het meest met geweld te maken. Daarom besteedden we in dit onderzoek extra aandacht aan aspiranten van kleur.

In dit rapport bespreken we eerst de relevante literatuur op dit onderwerp, waarna we de resultaten toelichten. Het onderzoek laat zien dat geweld aspiranten afschrikt. Zij trekken zich terug, ook al voordat ze verkozen zijn. Wanneer vrouwen zich terugtrekken uit de politiek, gaat er niet alleen politiek talent verloren, het zorgt ook voor verdere ondervertegenwoordiging van vrouwen in de politiek nu en in de toekomst.

¹ Volgens de Amerikaanse NGO National Democratic Institute omvat geweld tegen vrouwen in de politiek alle vormen van agressie, dwang en intimidatie van vrouwen als politieke actoren, simpelweg omdat ze vrouw zijn. In dit onderzoek nemen we deze definitie als uitgangspunt en kijken daarna wat participanten in de focusgroep gesprekken zelf noemen als geweld.

Wetenschappelijke achtergrond: Wat weten we al over de impact van geweld?

In wat volgt bespreken wij onze onderzoeksvraag in relatie tot bestaand nationaal en internationaal onderzoek naar geweld in de politiek, rolmodellen en aspiranten.

Gender en geweld in de politiek

Geweld tegen vrouwen in de politiek bevat alle vormen van agressie, dwang en intimidatie gericht op het vrouw-zijn (National Democratic Institute, 2021). Vrouwen in de politiek kunnen politieke of maatschappelijke leiders zijn, maar ook kiezers, leden van politieke partijen, kandidaten, gekozen vertegenwoordigers of benoemde bestuurders. Zij worden online en/of fysiek aangevallen omdat ze politiek actieve vrouwen zijn. Het onderliggende doel is de politieke participatie van vrouwen als groep te beperken (Mügge & Runderkamp, 2023, p. 114).

Voorbeelden van geweld zijn onder andere verbale agressie, fysieke agressie, bedreigingen, of intimidatie (Klein Kranenburg et al., 2022). Geweld richt zich niet alleen op vrouwen, ook mannen maken dit mee, en in Nederland zijn er ook prominente voorbeelden van. Toch loont het specifiek naar gender te kijken. Vrouwelijke politici krijgen namelijk meer met geweld te maken en met andere soorten geweld, zoals seksualiserend commentaar. Bij mannen gaat geweld vaak vooral over de inhoud (Krook, 2020; Piscopo, 2016; Southern & Harmer, 2019; Ward & McLoughlin, 2020).

In de politicologische literatuur wordt ook wel gesproken over de representational costs van geweld [de negatieve impact van geweld op vertegenwoordiging]. Dat wil zeggen dat geweld tegen vrouwen in de politiek nadelige consequenties heeft voor politieke vertegenwoordiging van vrouwen op verschillende vlakken (Håkansson, 2023). Zo leidt geweld tot verminderde politieke aandacht voor onderwerpen die belangrijk zijn voor vrouwen. Vrouwelijke politici trekken zich terug uit het publieke debat om geweld te voorkomen waardoor ze minder zichtbaar zijn. In Engeland liet onderzoek zien dat vrouwelijke kandidaten hun campagne-activiteiten beperken waardoor ze minder kans maken om te winnen, en dat politici die geweld ervaren minder met hun kiezers om willen gaan (Collignon & Rüdiger, 2021). Een ander mogelijk belangrijk effect van geweld is dat de politieke ambitie van vrouwelijke aspiranten geschaad wordt. Wanneer vrouwen andere vrouwen in de politiek zien, zijn ze eerder geneigd zelf ook politiek actief te worden. Representatie leidt tot emancipatie, wat weer leidt tot meer representatie.

We hebben in dit onderzoek in het bijzonder oog voor meer soorten van ongelijkheid dan alleen gender. We kiezen een zogenaamde 'intersectionele' benadering. Intersectionaliteit (Crenshaw, 1991) is in de Nederlandse context ook wel omschreven als 'kruispuntdenken' (Botman et al., 2001). Intersectionaliteit gaat ervan uit dat verschillende machtssystemen (zoals gender, maar ook klasse, leeftijd, etc.) met elkaar samenhangen, en het besef dat ze los van elkaar en van de context niet goed begrepen kunnen worden (Collins & Chepp, 2013). Het blijkt in onderzoek steeds interessant om naar verschillende groepen te kijken, zoals mannen en vrouwen, maar ook daarbinnen een intersectionele blik te richten op verschillen binnen en tussen groepen.

Uit eerder onderzoek weten we dat geweld politici niet uniform beïnvloedt. Politici die buiten de witte, mannelijke, heteroseksuele, theoretisch geschoolde 'norm' vallen worden ook wel space invaders genoemd (Puwar, 2004). 'Space invaders' nemen politieke ruimte in die eerst alleen voorbehouden was aan een geprivilegieerde groep, waardoor hun aanwezigheid niet als vanzelfsprekend gezien wordt. Space invaders zijn daarom meer kwetsbaar voor geweld.

Vrouwen van kleur krijgen bijvoorbeeld meer geweld te verduren dan witte vrouwen, ook in Nederland (Amnesty International, 2018; Saris & Ven, 2021). Uit onderzoek in Denemarken blijkt dat leeftijd ook een rol speelt in het ervaren van geweld. Daarin zien we dat jongere politici verschillende vormen van geweld meer ervaren dan oudere politici (Kosiara-Pedersen, 2023). Naast intersectionele variatie wat betreft gender, leeftijd en migratieachtergrond zijn we ook geïnteresseerd in ideologische verschillen tussen vrouwen. Eerder onderzoek laat een gemixt beeld zien. Zichtbare politici krijgen met meer geweld te maken, wat juist eerder regeringspartijen (vaak middenpartijen) betreft. We weten ook uit onderzoek dat zeer linkse of juist zeer rechtse vrouwen veel haat over zich heen krijgen, waarschijnlijk omdat ze de meeste tegenstanders hebben (Håkansson, 2021; Kuperberg, 2018). In Engeland zien we dat juist aan de linkerkant van het politieke spectrum harde klappen vallen. De onderzoekers duiden dit vanuit inhoudelijke argumenten, namelijk dat aan de linkerkant van het spectrum meer haat is richting het beleid dat zij voorstaan, specifiek als het aankomt op kwesties van herverdeling en gelijkheid, en – specifiek in Engeland – oppositie tegen de Brexit (Collignon & Rüdiger, 2021). De politieke ideologie van vrouwelijke politici maakt dus uit voor in hoeverre ze met haat te maken krijgen.

De impact van rolmodellen op aspiranten

We zijn in dit onderzoek geïnteresseerd in hoe jonge vrouwen met politieke ambitie zichtbare rolmodellen waarnemen. We zien verschillende effecten van vrouwelijke politici als rolmodellen. Zichtbare rolmodellen kunnen onder andere het idee van vrouwen over het politieke systeem veranderen. Hun aanwezigheid laat zien dat het als vrouw mogelijk is om succesvol te zijn in de politiek. Dit kan de ambitie van aspiranten een boost geven (Liu & Banaszak, 2017).

Theoretisch spreken we van *ability to rule* [vermogen om te regeren], een concept van de bekende Amerikaanse politicoloog Jane Mansbridge. Langzaam maar zeker betreden historisch uitgesloten groepen de parlementaire politiek (zoals vrouwen, mensen met een migratieachtergrond). Omdat hun *ability to rule* in veel kringen nog steeds in twijfel wordt getrokken is hun aanwezigheid belangrijk om te laten zien dat deze groep wel degelijk in staat is om politieke besluiten te nemen (Mansbridge, 1999). De aanwezigheid en zichtbaarheid van politici uit ondervertegenwoordigde groepen – zogenaamde ‘beschrijvende vertegenwoordiging’ – kan de ambities van aspiranten uit deze groepen een boost geven.

In dit onderzoek kijken we specifiek naar aspiranten. Aspiranten vormen het deel van de bevolking dat ambitie ontwikkelt om verkozen te worden (Norris, 1997). Het zijn mensen die nog niet verkozen zijn of kandidaat zijn voor een politieke partij. Het kunnen mensen zijn die actief zijn binnen een politieke partij of andersoortige politieke organisatie, bijvoorbeeld een jongerenorganisatie of het maatschappelijk middenveld, met ambitie om zichzelf mogelijk in de toekomst verkiesbaar te stellen. In de literatuur wordt er niet vaak een duidelijke en rechtlijnige definitie gegeven van aspiranten. Onderzoekers beschouwen iedereen die de politiek in zou kunnen of willen gaan als aspirant, en die definitie volgen wij in dit onderzoek. Waarom worden sommige vrouwen wel aspirant en andere niet? Over het algemeen weten we van tal van barrières waarmee vrouwen op achterstand komen als ze politiek actief willen worden, zijn en blijven (Runderkamp, 2023).

In onderzoek zien we eigenlijk steeds dat rolmodellen bijzonder belangrijk zijn voor vooral jonge vrouwen (Danilova & Kolpinskaya, 2020; Wolbrecht & Campbell, 2007). Onderzoekers Wolbrecht en Campbell lieten bijvoorbeeld zien dat jonge vrouwen die rolmodellen waarnemen meer gingen doen aan niet-geinstitutionaliseerde politieke activiteiten, zoals protesteren. Ook in Nederland blijkt dat rolmodellen erg belangrijk worden gevonden, voornamelijk onder jonge vrouwen van kleur (de Jong & Mügge, 2022). In Amerika is er op

nationaal niveau een effect op jonge vrouwen door hooggeplaatste verkozen vrouwen (denk dan aan Clinton of Pelosi), maar vooral op democratisch/liberale vrouwen. Het verschilt dus per ideologie hoeveel effect er is (Mariani et al., 2015).

Afschrik-effect of motivator?

Tot zover het goede nieuws. Maar er is ook reden om aan te nemen dat het rolmodel-effect contraproductief zou kunnen werken. Zo zagen onderzoekers in Australië dat vrouwen met politieke aspiraties minder geneigd waren deze na te streven nadat ze waarnamen hoe hun toenmalig premier Julia Gillard werd besproken in de media. Het gaat dan om bijvoorbeeld veelvuldige kritiek op haar uiterlijk, of dat ze vernederend werd behandeld (The Advertiser, 2014).

Politologen Vrieling & Van der Pas deden (nog ongepubliceerd) onderzoek naar het effect van het waarnemen van geweld. Zij onderzochten of het zien van intimiderende Twitter-opmerkingen tot minder ambitie zou leiden bij omstanders, in het bijzonder als het gender van de aangevallene overeenkomt met het gender van de omstander. Hun uitkomsten geven een relatief optimistisch beeld: burgers laten zich niet per se afschrikken door blootstelling aan geweld. Daar zit nog wel een belangrijk detail in voor vrouwen in het bijzonder. De onderzoekers zagen dat seksistische commentaren vrouwelijke omstanders ontmoedigen, en dat deelnemers aan de studie over het algemeen zeer negatieve verwachtingen koesteren over de online-ervaring van politieke aspiranten (Vrieling & Pas, z.d.). Deze bevindingen zijn zorgwekkend.

Uit (nog ongepubliceerd) onderzoek in Duitsland weten we dat vrouwelijke politici met een migratieachtergrond verschillende strategieën gebruiken om met geweld om te gaan. Soms gaat het dan om individuele hulpbronnen, soms professionele of institutionele hulp. Juist vrouwen met een migratieachtergrond moeten de meeste tijd en energie besteden aan omgaan met geweld, terwijl ze relatief weinig middelen hebben. Politici maken gebruik van ‘preventieve’ strategieën, waarbij ze geweld anticiperen en proberen te voorkomen of beperken. Denk dan bijvoorbeeld aan het organiseren van veiligheidsmaatregelen. Ook zijn er ‘reactieve’ strategieën om met geweld om te gaan nadat het plaatsgevonden heeft, zoals naar aanleiding van haatberichten op sociale media in gesprek gaan met de afzender of juist terugtrekking van sociale media (Mügge & Özvatan, z.d.).

Er is verder weinig werk dat vergelijkbare vragen stelt. Doet het waarnemen van geweld tegen vrouwelijke politici het rolmodel-effect teniet? Of motiveert het jonge vrouwen (van kleur) juist om politiek actief te worden? In dit onderzoek zoeken we daarom antwoord op de vraag hoe het waarnemen van geweld tegen vrouwen in de politiek de aspiraties van vrouwen (van kleur) beïnvloedt.

Methoden

Focusgroepen

Focusgroepen zijn een geschikte methode om inzicht te krijgen in hoe een sociale groep, zoals vrouwen, een maatschappelijk fenomeen begrijpt, in dit geval geweld tegen vrouwen in de politiek. Deelnemers aan een focusgroep delen hun verhaal en ervaring in relatie tot elkaar (Morgan, 1996). Zo krijgen we zicht op hoe vrouwen over geweld in de politiek nadenken. We letten vooral op mogelijke verschillen en overeenkomsten in ervaringen tussen vrouwen. Daarnaast zijn focusgroepen een goede methode om gevoelige thema's bespreekbaar te maken. Anders dan in een meer hiërarchische interviewsetting bieden groepsgesprekken

safety in numbers [veiligheid in aantallen] voor deelnemers om samen kwetsbare ervaringen, zoals geweld, te kunnen bespreken en delen [Barbour, 2007, p. 18]. We kiezen voor online focusgroepen via Teams zodat de toegankelijkheid, ook voor alle regio's van Nederland, wordt gewaarborgd.

We richten ons in dit onderzoek op vrouwelijke aspiranten met en zonder migratieachtergrond. Dit doen we omdat we geïnteresseerd zijn in de impact van haat op de aspiraties van vrouwen. Vrouwen zijn nog altijd ondervertegenwoordigd in de politiek en zij hebben daarom baat bij rolmodellen. Recent onderzoek naar geweld in de politiek laat zien dat vrouwelijke politici getroffen worden door haat, wat een rolmodel-effect kan beïnvloeden. Onze opzet is om rekening te houden met intersectionele verschillen binnen de groep vrouwelijke aspiranten, voornamelijk de intersectie tussen gender en migratieachtergrond. Gezien de heftige en andersoortige haat richting vrouwen van kleur en moslims in de politiek [Saris & Ven, 2021], verwachten we verschillen tussen hoe witte vrouwen en vrouwen van kleur geweld ervaren en in de impact op hun politieke aspiraties. We organiseren daarom aparte focusgroepen met vrouwen met een migratieachtergrond. Binnen alle focusgroepen nodigen we deelnemers uit met verschillende politieke voorkeuren, politieke aspiraties, en opleidingsniveau. We richten ons in het bijzonder op jonge vrouwen [18 tot 35 jaar]. Dit doen wij omdat we hier het rolmodel-effect het sterkst kunnen verwachten.

Om deelnemers te vinden die mee willen doen aan de focusgroepen hebben we een oproep op sociale media geplaatst. Deze oproep is verspreid via de alliantie Politica. Vanuit daar is de oproep breder gedeeld en kregen we bijna 300 reacties. De oproep gaf aan dat we op zoek waren naar vrouwen die overwogen om politiek actief te worden (zie de tekst van de oproep in Appendix 3). Deelnemers konden zich online aanmelden en vulden dan een achtergrondsurvey in, waarbij ze informatie verstrekten over politieke voorkeur, migratieachtergrond, geboortejaar, opleiding, en hun politieke aspiraties. Leden van het onderzoeksteam belden geïnteresseerde deelnemers en stelden de focusgroepen samen. Wanneer deelnemers zich aangemeld hadden kregen ze te horen dat geweld een thema zou zijn in het gesprek. Niemand heeft zich na het ontvangen van deze informatie afgemeld. Doordat deelnemers zich al opgegeven hadden denken we niet dat deze mededeling de selectie van participanten heeft beïnvloed. Wel introduceren deelnemers mogelijk eerder geweld als thema in de focusgroep. Toch hebben we ervoor gekozen hen van tevoren te informeren, om de veiligheid van de deelnemers te waarborgen. Geweld kan immers een gevoelig onderwerp zijn waar niet iedereen in een groep over wil spreken. Deelnemers werden verder gevraagd een politiek rolmodel te bedenken en tekenden een informatieformulier [informed consent].

De online focusgroepen bestonden uit ongeveer 6 personen per groep en duurden per stuk ongeveer 1,5 uur. We hebben in totaal zeven groepen samengesteld met 37 deelnemers (zie Appendix 1). We organiseerden drie focusgroepen met vrouwen met migratieachtergrond en vier zonder migratieachtergrond. We hebben deelnemers met- en zonder migratieachtergrond apart gesproken om overeenkomsten en verschillen in perspectieven tussen deze groepen systematisch te kunnen vergelijken [McCall, 2005; Young, 2000]. De opzet van de steekproef was om een goede mix te hebben van deelnemers qua opleiding, politieke voorkeur en politieke aspiratie. De uiteindelijke steekproef bevatte vrouwen met diverse opleidingen. De eerste drie focusgroepen [zonder migratieachtergrond] bestonden voornamelijk uit deelnemers met een linkse politieke oriëntatie. Om deze bias te ondervangen en rekening te houden met politiek ideologische verschillen organiseerden we een extra groep met politiek rechts georiënteerde vrouwen zonder migratieachtergrond. De drie focusgroepen met migratieachtergrond bestonden uit deelnemers met verschillende politieke oriëntaties. Deelnemers varieerden ook in politieke aspiratie. Sommigen hadden wel eens overwogen om de politiek in te gaan, anderen hadden hier al stappen gezet. Deelnemers

die al verkozen waren in de lokale of nationale politiek hebben we grotendeels buiten deze studie gelaten (verkozenen vs. aspirant). In de eerste focusgroep deden bij uitzondering twee deelnemers mee die al actief waren op lokaal niveau.

Tijdens de focusgroepen legden we de deelnemers verschillende vragen voor zoals wie voor hen een rolmodel is (en waarom), of deze rolmodellen ze hebben geïnspireerd om de politiek in te gaan of niet, wat voor hen motivaties en barrières zijn in de politiek; of ze zelf ervaringen hebben met geweld in de politiek; en wat het waarnemen van geweld doet met hun politieke aspiraties. Alle gesprekken waren geanimeerd. Deelnemers praatten met elkaar, gingen in op elkaars verhalen, en introduceerden soms nieuwe vragen. Veel deelnemers gebruikten de focusgroep ook om te reflecteren op hun politieke ambities, strategieën uit te wisselen om de politiek in te komen, of om te netwerken. Allen gaven een positieve evaluatie van het gesprek in de debriefing.

Met de instemming van de deelnemers zijn alle focusgroepen opgenomen en getranscribeerd middels Amberscript. Daarna zijn ze systematisch gecodeerd met Atlas.ti door middel van een thematische analyse waarbij we steeds dezelfde lijst onderwerpen en vragen hebben gevolgd. In de resultaten van dit rapport zijn de persoonlijk traceerbare informatie van deelnemers verwijderd, en namen zijn vervangen door pseudoniemen. Tenslotte stuurden we een verkennende inventarisatie uit in de vorm van een open vragenlijst. Deze inventarisatie kon ingevuld worden door individuen, organisaties en belangengroepen, zoals vrouwennetwerken binnen politieke partijen. In Appendix 4 bespreken we de resultaten van de inventarisatie.

Resultaten

We bespreken de resultaten aan de hand van deelonderwerpen die de vragenlijst van de focusgroepen volgt: rolmodellen, motivaties en barrières, ervaringen met geweld, impact van geweld op ambities, en oplossingen.

Rolmodellen: een troebele relatie met ambitie

Voordat de focusgroep plaatsvond hebben we deelnemers gevraagd naar wie voor hen een rolmodel is en waarom. We bespreken hun antwoorden in het begin van de focusgroep, direct nadat ze zichzelf hebben voorgesteld.

Op basis van de literatuur zouden we verwachten dat rolmodellen worden genoemd die op de deelnemer lijken of dezelfde geleefde ervaringen delen (in andere woorden 'beschrijvende vertegenwoordigers'). Het valt op dat de meeste deelnemers inderdaad een vrouw als rolmodel kiezen. Verder zien we een gemengd beeld. Deelnemers noemen nationale voorbeelden, maar ook internationale politici. Deelnemers noemen veel dezelfde rolmodellen, zoals Sylvana Simons, Kauthar Bouchallikht, en Jacinda Ardern. Ook de zichtbare uitvoering van het moederschap in combinatie met de politiek speelt hierbij een rol, zoals Ardern opnieuw, en Sanna Marin. Veelal gaat het hierbij dus om firsts [eersten] en space invaders die door hun aanwezigheid (als vrouw van kleur, als moeder, als drager van een hijab) extra zichtbaar zijn. De deelnemers in FG4 spreken juist over het gebrek aan rolmodellen:

Dilara: Ik vond het eigenlijk heel moeilijk om iemand te bedenken waarvan ik zeg: dat is echt een rolmodel op politiek gebied. Als ik uiteindelijk toch de ambitie zou krijgen om de politiek in te gaan, dan zou ik naar die persoon kijken. Ik heb ook niet een naam voor jullie, vooral omdat ik een beetje naar een vrouw heb gekeken. Ik vond het best moeilijk om een goed rolmodel te vinden. Dat is eigenlijk heel jammer.

Farida: Jammer dat vrouwelijke rolmodellen missen! Ik vind dat echt heel jammer, nu je dat zegt.

In andere groepen [FG1, FG3] wordt dit gebrek aan rolmodellen herkend, en ook gezien als een motivator om mogelijk de politiek in te gaan.

Het valt op dat juist deelnemers zonder migratieachtergrond rolmodellen van kleur noemen: onder andere Sylvana Simons, Kauthar Bouchallikht, en Khadija Arib [FG1, 2, 3]. Ook deelnemers met een migratieachtergrond noemen rolmodellen van kleur en soms (maar niet altijd) met dezelfde migratieachtergrond. Veel deelnemers in FG6 en FG7 (met migratieachtergrond) bespreken hoe het zien van rolmodellen hun politieke ambitie beïnvloed heeft:

Ayşe: Tansu Çiller [...] ik was elf jaar denk ik toen zij de eerste vrouwelijke premier werd van Turkije. Ik wist niet eens wat politiek was, laat staan dat ik iets van de Turkse politiek afwist, maar het beeld van een vrouw die omringd was door zoveel mensen, zoveel mannen en de eerste persoon was van een land, de baas, en dat was een vrouw, heeft toch blijkbaar iets bij mij getriggerd. [...] Ik val toch steeds terug in die politieke ambitie. Ik denk dat zij daar een trigger van is geweest. [FG7]

Hoe Ayşe over haar rolmodel praat komt overeen met de literatuur, waarin een rolmodel jonge vrouwen stimuleert om zelf politiek actief te worden. Echter, participanten zien politici in veel gevallen als rolmodellen niet door wie ze zijn maar door de manier waarop ze politiek bedrijven. Deelnemers vinden het inspirerend dat deze politici verbindend en inhoudelijk gedreven zijn, of doorgaan ondanks tegenslag of haat. Een aantal deelnemers noemt specifiek het geweld dat hun rolmodel treft en hun weerbaarheid hiertegen:

Kim: Voor mij was het Sylvana Simons, want ondanks dat ze zo ontzettend veel schijt over haar heen krijgt en ze daar eigenlijk als één persoon staat voor een hele partij, weet ze zich altijd heel eloquent te verwoorden en weet ze ook rustig te blijven, wat ik heel erg knap vind. Daar kan ik nog wel wat van leren [FG1]

Soms zien deelnemers overeenkomsten met hun rolmodel op andere vlakken dan gender, kleur of migratieachtergrond:

Petra: Ik had Kauthar Bouchallikht bedacht in mijn hoofd, aangezien zij vanuit een activistische beweging de politiek in is gegaan. Dat is waar ik zelf heel veel raakvlakken mee voel, omdat ik zelf ook heel activistisch ben.

Opvallend is ook dat een paar deelnemers rolmodellen noemen uit hun directe omgeving die al in de politiek zitten en waar ze persoonlijk contact mee hebben, zoals lokale raadsleden of familieleden die politiek actief zijn.

Linh: Voor mij is het niet een vrouw die mij geïnspireerd heeft om politiek actief te worden, maar dat was een mannelijk politicus: [naam politicus]. Waar ik een tijdje assistent voor ben geweest. Hij heeft mij wel echt een beetje gepusht om ook actief te worden binnen [politieke partij]. Enerzijds zijn er natuurlijk wel vrouwelijke voorbeelden, maar het kunnen ook mannen zijn die af en toe een vrouw een duwtje geeft: is dit niet wat voor jou? In mijn geval was dat zo. [FG7]

Deze actieve wervers, vooral binnen politieke partijen, weten deelnemers een duwtje in de richting van de politiek te geven.

We zien een divers beeld in wie deelnemers noemen als rolmodel, waarom ze iemand als rolmodel aanwijzen, en de relatie tussen een rolmodel en de politieke ambitie van deelnemers. De meeste deelnemers noemen vrouwen, en zowel vrouwen met als zonder migratieachtergrond noemen vrouwen van kleur. De meeste deelnemers geven aan dat rolmodellen niet een directe invloed hebben op hun overweging om (nu of later) de politiek in te gaan, maar dat het rolmodel hen inspireert in de manier waarop ze politiek bedrijven. Bijvoorbeeld specifiek vechten voor de inhoud, of door middel van activisme verandering te brengen, als ook dat ze kunnen laten zien dat het mogelijk is om als vrouw te 'overleven' in een mannenwereld. Voor sommige andere deelnemers, voornamelijk met migratieachtergrond, was hun rolmodel direct onderdeel van de motivatie om politiek actief te worden. Ook kunnen rolmodellen persoonlijke kennis zijn die deelnemers direct aansporen om de politiek in te gaan.

Motivaties en barrières: Een waslijst obstakels versus de wereld veranderen

Veel deelnemers waren of zijn al politiek actief, hoewel niet vaak in de politieke partijen-context, maar doen mee aan demonstraties of zetten zich op andere manieren in voor politieke bewegingen in de breedste zin van het woord.

Als motivatie om de politiek in te gaan horen we vooral de wil om verandering te brengen:

Dilara: Ik denk – om daar nog op aan te vullen – dat ik een beetje een ideaalbeeld heb van hoe ik denk dat Nederland eerlijker, rechtvaardiger – ik zou bijna zeggen: liever – kan zijn. Heel dreamy. Dat zou nog steeds een motivatie zijn. [FG4]

In connectie daarmee wordt een gebrek aan bepaalde vertegenwoordiging genoemd. Het gaat dan bijvoorbeeld om Mbo'ers, vrouwen die kwetsbaar zijn, of een stem geven aan groepen die geen stem hebben, zoals in dit citaat:

Farida: Daarom denk ik dat juist mensen – waarschijnlijk zoals wij – die wel van de inhoud komen, wel in de politiek iets kunnen betekenen en wel iets kunnen veranderen. Mensen die internationale betrekkingen hebben gedaan, of geschiedenis, et cetera – kijk maar naar de achtergrond van mensen uit de politiek – die hebben totaal geen ervaring. Ook best vaak mensen...misschien zijn jullie allemaal hoogopgeleid, maar ik kom van het MBO. Dus ik heb veel meer empathie en maak ook mee wat in mijn omgeving speelt. Van armoede tot alles! In iedere supermarkt kom ik wel eens, en niet alleen Albert Heijn, om een voorbeeld te noemen. Wat stom klinkt, maar het is echt zo [FG4]

Als we vragen naar barrières brengen deelnemers uit zichzelf het waarnemen van geweld tegen vrouwen in de politiek ter sprake. Ook noemen deelnemers als barrière dat ze moeite hebben om aansluiting te vinden bij een politieke partij. De politieke partij wordt hierbij ook ervaren als een plek die verschillende barrières opwerpt. Het gaat dan in de eerste plaats om aansluiting te vinden bij een partij die bij je past (en die je dus moet vinden) ook als je het niet op alle punten eens bent. In de tweede plaats gaat het in de groep met rechts-georiënteerde vrouwen ook om het zichtbaar worden en 'de ladder moeten doorlopen' binnen de partij.

We horen meerdere keren praktische obstakels langskomen. Een gebrek aan netwerk, gezondheidsredenen, de hoeveelheid tijd, de combinatie met familielevens of moederschap en een gebrek aan informatie. In tabel 1 hebben we hiervan een overzicht opgenomen. Samenvattend: er passeren verschillende barrières, die naast elkaar bestaan maar waarbij geweld het meeste wordt genoemd.

Tabel 1: Barrières om de politiek in te gaan

Geweld	Rosa: Een andere reden om het niet te doen of niet eerder te doen [de politiek in gaan], is toch wel de haat. Ik merkte dat ik die, toen ik meer met activisme bezig was ook wel al heel veel kreeg. Veel via Twitter, Instagram en Facebook. [FG1]
Gezondheid (ability)	Kim: Dat speelt voor mij ook, want ik heb in mijn burn-out de diagnose gekregen voor autisme. Ik vind hoe het politieke landschap nu is ingericht, is het voor mij niet te doen qua prikkels en rekening houden met beperkingen. Voor mij zou het nu een te grote stap zijn. [FG1]
Ouderschap	Aisha: Voor mij is het ook dat ik denk: stel dat het mij nog gegund is, dat ik binnen nu en een tijd ook aan kinderen zou willen beginnen, dan zou ik gek zijn om dan tegelijkertijd een politieke carrière te willen starten. Het is dan kiezen voor je politieke carrière of tijd doorbrengen met je kinderen. [FG3]
Gebrek aan netwerk	Latoya: Als obstakel zie ik de tijd die het kost om een netwerk op te bouwen en voldoende je gezicht te laten zien. Daar gaat best wel veel tijd in zitten. [FG5]
Praktische bezwaren	Sofia: Het zou bij mij meer zijn door praktische redenen waarom ik het niet zou doen, want [werkgever] ziet wel van: je bent raadslid of je zet je politiek actief in, maar het nog niet dat ze er echt rekening mee houden of zo [...] Verdere praktische dingen zoals: hoe kom ik bij het gemeentehuis? Het is best wel ver voor mij. [FG1]

Partij kiezen	Nathalie: Het schrikt me af, omdat er toch een bepaalde soort [ideologisch] stempel heel erg wordt gezet, voor mijn gevoel. Ik wil niet vervolgens met die stempel rondlopen. Dat is voor mij het afschrikwekkende. [FG3]
Meer impact buiten de politiek	Anita: Voor mij zit die nu vooral in: ik doe ook vrijwilligerswerk en daarmee probeer ik maatschappelijk een bijdrage te leveren. Ik ga dat vrijwilligerswerk als eerste eraf gooien [als ik de politiek in ga]. Is mijn politieke invloed straks zo groot dat ik het de moeite waard vind om andere dingen waarvan ik het effect direct kan zien overboord te gooien? [FG3]
Ervaren gebrek aan kennis	Lotte: Waarom ik het niet zou doen, is omdat ik het gevoel heb dat ik van een bepaald aantal dingen wel veel kennis heb [...] Maar ik zou dan niet in dezelfde valkuil willen vallen als wat ik nu zie, dat mensen beslissingen nemen zonder dat ze echt verstand hebben van bepaalde onderwerpen. [FG2]

Relatie tussen geweld en politieke aspiraties: Wie wil er de politiek in?

Deelnemers bespreken verschillende vormen van geweld tegen vrouwen in de politiek. Veel genoemd zijn seksistische haatberichten en bedreigingen via sociale media en fysieke intimidatie op straat of thuis. Deelnemers bespreken daarnaast subtiele en expliciete vormen van seksisme in de politiek. Het uiterlijk van vrouwelijke politici ligt onder een vergrootglas en hun expertise wordt minder serieus genomen. Hoewel deelnemers aankaarten dat mannelijke politici ook met geweld te maken krijgen, zeggen ze ook dat geweld tegen vrouwelijke politici heftiger is en zich richt op hun vrouw-zijn in plaats van op inhoudelijke standpunten. Sommige deelnemers hebben zelf geweld ervaren tijdens politieke activiteiten in de breedste zin van het woord: ze kregen seksistische reacties via sociale media, werden belaagd tijdens een demonstratie, of tijdens het flyeren voor een politieke partij.

In de voorgaande sectie zagen we dat deelnemers geweld tegen vrouwen al aankaarten als barrière voordat dit onderwerp geïntroduceerd was door de gespreksleiders. Verreweg de meeste deelnemers geven aan dat geweld tegen vrouwelijke politici hen zeer tot enigszins afschrikt om zelf de politiek in te gaan.

Myrthe: Bedreigingen sowieso ook, zoals van Sylvana Simons wat ik lees. Ik moet er niet aan denken, maar überhaupt al het idee om een beetje meer onder een vergrootglas te liggen, kan wel intimiderend zijn of ervaar ik wel als intimiderend. [FG2]

Maria: Dit soort uitspraken [tegen vrouwelijke politici] zorgen ervoor dat ik een stuk meer huiverig ben om de politiek in te gaan [...] Het is niet iets wat in de koude kleren gaat zitten en ik vind dat er nu heel erg laconiek over wordt gedaan, terwijl dit kan best veel psychische schade veroorzaken. [FG3]

Santana: Ik weet ook nog niet of ik de politiek in wil. Ik neig nu meer naar dat ik juist helemaal niet zou willen. Juist omdat je ziet hoe vrouwen in de Nederlandse politiek zo erg worden bedreigd en gehaat. [FG6]

Voor sommige deelnemers weegt geweld als een zware barrière. Anderen zien het als een serieuze overweging of extra obstakel. Deelnemers bespreken dat het waarnemen van geweld tegen vrouwen niet alleen beïnvloedt of ze politiek actief willen zijn, maar ook de manier waarop:

Yasmin: Als ik denk aan Sigrid Kaag die hiervoor een hele grote internationale carrière had natuurlijk als diplomaat, vraag ik mij af of er niet meer wegen zijn waarin je iets kunt veranderen zonder je hoofd op het hakblok neer te leggen. Door deze bedreigingen en wat je ziet in de media van vrouwen die zo bedreigd worden, vraag ik me af: wat kun je verder doen? Wat kun je hiernaast doen, waardoor je ook invloed hebt en mensen helpt zonder dat daarvoor mensen op je hoeven te stemmen. Al blijf ik het wel een verdrietige constatering vinden dat dit mensen en vrouwen tegenhoudt om de politiek in te gaan.

Ayşe: Je hebt plekken waar je macht hebt en je hebt plekken waar je invloed hebt. [...] Ik twijfel ook heel erg. [...] Ik leef wel met de vrees: ga ik dit wel aankunnen? [...] Mocht ik die stap niet willen zetten, dan zal dat [geweld] waarschijnlijk wel de reden zijn, of de hoofdreden zijn. [FG7]

Deelnemers bespreken alternatieve manieren om politieke invloed te hebben zonder in de schijnwerpers te hoeven staan en daarmee kwetsbaar te zijn voor geweld. Zoals uit het voorgaande gesprek uit FG7 blijkt twijfelen veel deelnemers hierover, omdat het botst met hun ambitie om verandering te brengen:

Aisha: Die twee dingen wisselen elkaar constant af. Die strijd van: is dat echt zo dat mensen naar me gaan luisteren en hoeveel gaat het mij persoonlijk kosten? [FG3]

Verskillende deelnemers maken zich niet alleen zorgen over de impact van geweld op henzelf. Zorgen richten zich ook op de gevolgen voor kinderen, gezin, of partner:

Leyla: [...] je zet er best veel voor op het spel. Ook qua familie en hun veiligheid, bijvoorbeeld. Dat houdt me wel een beetje op afstand. [FG4].

Soms verwijzen deelnemers daarbij naar Sigrid Kaag, voor wie de impact op haar gezin zwaar woog:

Nina: De zaken die ook richting het gezinsleven van bijvoorbeeld Kaag zijn gegaan [...] Dat zou ik heel moeilijk vinden. [FG2]

Minji: Ik heb sinds vorig jaar een dochter. Je hoort inderdaad, net werd Sigrid Kaag genoemd, je wilt echt niet je kinderen in de shit storten [...] [FG7]

Alle deelnemers vinden het belangrijk dat er meer vrouwen in de politiek actief zijn. Sommige deelnemers maken zich zorgen dat een 'afschrikeffect' ten koste zal gaan van het aantal jonge vrouwen in de politiek:

Eveline: Het lastige is dat het een beetje het kip of het ei probleem is. Als er nog steeds zo'n overgrote minderheid in de politiek actief is aan vrouwen, dan blijven die vrouwen ook extra opvallen. En dus volgens mij ook meer het doelwit van dit soort treiterijen en bedreigingen en alle dingen die daarbij komen kijken. [...] De enige oplossing is dat we met z'n allen de politiek ingaan en dat we op elkaar stemmen. [FG5]

Slechts enkele deelnemers noemen dat het waarnemen van geweld tegen vrouwen hen juist aanmoedigt om politiek actief te worden.

Sofia: Voor mij geeft het misschien juist wel weer kracht of zo. [...] Ik wil gewoon graag het goede voorbeeld geven, dat het anders zou kunnen. Je gaat dan wel zelf door veel shit heen. [FG1]

Uitspraken zoals die van Sofia kwamen niet vaak voor in de gesprekken. De focusgroep met politiek rechts georiënteerde vrouwen vormde hier een uitzondering op. Deze deelnemers zagen geweld als een probleem, maar noemden dit thema als enigen niet voordat dit door de moderator geïntroduceerd werd. Ze waren het overwegend eens dat vrouwen zich niet moeten laten afschrikken. Geweld had geen invloed op hun eigen overwegingen:

Eveline: [...] Ik zou het proberen naast me neer te leggen. Het zou voor mij geen reden zijn om het niet te doen [de politiek in gaan], maar ik denk pas dat je de keuze kan maken op het moment dat je er middenin zit. [FG5]

Een andere deelnemer in deze groep vult aan dat het afhankelijk is van je persoonlijke situatie of je zo'n offer kan brengen. Een ander is zich bewust van geweld, maar het weerhoudt haar niet. Weer een ander pleit voor een positieve benadering en wil niet dat vrouwen als slachtoffer gezien worden. De consensus in deze groep week dus sterk af van de andere gesprekken.

Deelnemers met een migratieachtergrond geven aan dat vrouwen die Zwart of van kleur zijn, een migratieachtergrond hebben, een hoofddoek dragen, of een naam hebben die als niet-Nederlands waargenomen wordt, het nog zwaarder te verduren hebben in de politiek. Seksisme en racisme 'telt op':

Linh: Vaak is er wel echt sprake van een soort van intersectionele discriminatie of meervoudige discriminatie. Als je een vrouw bent van kleur of met een migratieachtergrond dan heb je echt wel een dubbele te pakken en dan gaat het daar echt over. Je wordt wel heel erg geraakt op een heel kwetsende manier. [FG7]

In de focusgroepen met deelnemers met een migratieachtergrond benoemen deelnemers kort de dubbele impact van seksisme en racisme. Dit werd niet uitgebreid onderwerp van gesprek, mogelijk omdat deelnemers dit als vanzelfsprekend zagen. Een deelnemer [FG7] uit daarnaast een specifieke zorg in relatie tot hoe ze situatie van Kauthar Bouchallikht waarnam: om heftige kritiek te krijgen vanuit haar eigen gemeenschap, en daarbij mogelijk weinig steun te vinden bij de politieke partij. In twee van de drie focusgroepen met migratieachtergrond werd geweld zeer uitgebreid besproken. In een van deze groepen was het zelfs het enige genoemde obstakel.

Geweld is een gegeven – en dan? Deelnemers over omgaan met geweld

Deelnemers noemen verschillende manieren waarop ze omgaan met geweld in de politiek, ook wel 'coping' genoemd. In deze gesprekken lopen al uitgeprobeerde, hypothetische en ideaaltypische strategieën door elkaar. We delen coping-strategieën [strategieën om om te gaan met geweld] op in 'preventief' en 'reactief' (Mügge & Özvatan, z.d.). Preventieve strategieën richten zich op het anticiperen en voorkomen van geweld. Reactieve strategieën gaan over hoe deelnemers omgaan met geweld nadat dit heeft plaatsgevonden. Er was geen verschil in de preventieve of reactieve strategieën die genoemd werden op basis van migratieachtergrond of politieke voorkeur.

Een aantal deelnemers die al politiek actief zijn bespreken preventieve strategieën die ze ingezet hebben om fysiek geweld te voorkomen. Een voorbeeld is een deelnemer die bij een lokale fractie actief is [FG1]. Bij extern bezoek is de regel dat vrouwen nooit alleen gaan en carpoolen met fractiegenoten, bij voorkeur gaat ze op pad met een fysiek sterke mannelijke collega.

Deelnemers noemen vooral preventieve strategieën bij het gebruiken van sociale media.

Deelnemers anticiperen dat ze vooral via sociale media haatberichten zullen ontvangen, of hebben dit al ervaren. Sommigen verwijderen daarom hun sociale media profiel, halen er persoonlijke informatie af, of beperken wie toegang heeft tot hun informatie:

Laura: Ik heb een tijdje geleden al besloten om al mijn persoonlijke social media-accounts te verwijderen en als ik de politiek in zou gaan [...] Mocht ik toch een persoonlijke account ooit moeten aanmaken, gaat die op slot, voeg ik geen mensen toe die ik niet wil en ik denk dat ik er ook van weinig op zou delen. [FG1]

Veel deelnemers proberen hun online zichtbaarheid te beperken. Een andere preventieve onlinestrategie is om haatberichten niet, of beperkt te lezen. Tegelijkertijd staat dit op gespannen voet met toegankelijk zijn als politicus:

Mirjam: [...] als ik ga stemmen op iemand, dan kijk ik naar iemand die ook persoonlijk is met mensen en heel erg in contact staat met zijn kiezers. Als het iemand is die altijd de comments uit heeft staan en geen engagement heeft met mensen, dan denk ik: hoe betrokken ben je met mensen? [...] Ik vind het heel lastig, ik weet niet wat de oplossing is voor online haat. [FG4]

Ook kan het moeilijk zijn om naam te maken als beginnende politicus zonder online zichtbaar te zijn. Deelnemers wegen een (beperkt) online profiel af tegen het ontvangen van haatberichten, zoals in dit gesprek uit FG2:

Nina: Social media, ik kies ervoor om me daar gewoon me niet door te laten beïnvloeden en daar dus niet actief op te zijn. [...] die wereld komt bij mij dus letterlijk niet meer binnen. [...]

Petra: Is het realistisch voor een hele grote politicus om geen social media te hebben om campagne te voeren en zeker om een heel groot publiek te bereiken?

Nina: Dat vind ik dus persoonlijk van wel. [...]

Julia: Ja, ik denk dat je als politicus, vooral in deze wereld in deze tijd, vooral bij een grote partij als je hoog op een lijst staat, dat je eigenlijk gedwongen wordt om wel die social media te hebben en daar in ieder geval wat mee te doen, omdat je dan een heel groot publiek bereikt. [...]

Nina: We hebben het ook nog niet uitprobeerde. [FG2]

Tenslotte gaan deelnemers ook preventief te werk in het beschermen van hun naaste familie. Een deelnemer heeft bijvoorbeeld een afspraak met haar partner dat, mocht ze verkozen worden als lid van de Tweede Kamer, ze haar achternaam 'teruggeeft' aan haar man. Ze is dan niet zo makkelijk te herleiden naar haar kinderen.

Deelnemers bespreken in mindere mate reactieve strategieën om met geweld om te gaan. Individuele voorbeelden zijn aangifte doen, afleiding zoeken, sporten om woede kwijt te raken, en steun vinden bij vrienden [FG1, 4]. Dat vrouwen onderling over geweld praten wordt het meest genoemd als strategie.

Als onderdeel van de focusgroep liet de moderator verschillende quotes zien van vrouwelijke politici die geweld hadden ervaren, waar deelnemers op reageren. De quotes zijn opgenomen in Appendix 2.

Leyla: Wat ik wel mooi vond van de quotes, is dat we het samen kunnen doen. Bijvoorbeeld als je met een groep vrouwen – ook al zouden we niet dezelfde politieke partij zijn – elkaar zouden kunnen helpen. Of een groep kan vormen daarin en je ervaringen met elkaar kan delen. Dat zou ik heel fijn vinden en ook heel motiverend. Farida: Dan maak je echt een statement, hè? Het maakt niet uit welke partij, wij zijn vrouwen in de politiek, dit hebben we samen gemeen en ons kunnen ze niet breken. [FG4]

Door ervaringen met geweld uit te wisselen kunnen vrouwen strategieën uitwisselen en elkaar steunen. En als vrouwen in de politiek zich publiekelijk uitspreken zet dit seksistisch en racistisch geweld op de politieke agenda.

Wat kunnen we doen?

In het verlengde van coping-strategieën vragen we deelnemers ook naar mogelijke oplossingen. Die vallen uiteen in drie categorieën: wat de politiek kan doen, wat het maatschappelijk middenveld kan doen (inclusief alliantie Politica), en andere oplossingen.

Allereerst benadrukken meerdere deelnemers dat de politiek zelf verandering kan brengen. Zij kunnen de interne cultuur veranderen maar ook wetgeving opstellen om mensen beter te beschermen tegen online en offline haat. Deelnemers denken dan aan het strafbaar maken van doxing [het publiceren van persoonlijke gegevens om iemand te beschadigen] of het afschermen van persoonsgegevens bij de Kamer van Koophandel. De politiek moet volgens deelnemers ook naar het reguleren van sociale media platformen zelf kijken. Bijvoorbeeld door het reguleren van anonieme profielen en het weghalen van haat-comments. Het goede voorbeeld geven, zeker in de Tweede Kamer, wordt ook genoemd wat betreft het verbeteren van omgangsvormen.

Vanuit alliantie Politica en het maatschappelijk middenveld vragen deelnemers om laagdrempelige (regionale) bijeenkomsten om vrouwen bij elkaar te brengen. Meer gesprekken tussen vrouwen (politiek actief of (nog) niet) kunnen bijdragen aan onderlinge solidariteit en het uitwisselen van coping-strategieën. Het maatschappelijk middenveld moet volgens deelnemers ook doorgaan met aandacht geven aan, en ondersteunen van vrouwen in de politiek. Initiatieven moeten losstaan van verkiezingen of campagnes om stemmen op vrouwen te bevorderen.

Andere oplossingen die genoemd worden zijn grote thema's zoals bewustwording van het probleem, ook inbegrepen in het onderwijs, seksisme bespreekbaar maken als probleem, en daarin ook mannen te betrekken.

Conclusie

Onze hoofdvraag was: Hoe beïnvloedt het geweld tegen vrouwelijke politici de aspiraties van jonge vrouwen om politiek actief te worden? We zien heel duidelijk dat geweld door veel aspiranten inderdaad wordt genoemd als afschrikfactor.

Gevraagd naar rolmodellen noemen deelnemers vooral nationale en internationale zichtbare vrouwen. Deelnemers worden niet specifiek afgeschrikt bij het waarnemen van geweld tegen deze rolmodellen. Ze kijken naar geweld tegen vrouwen in de politiek in meer algemene zin.

Als motivatie om de politiek in te gaan horen we dat deelnemers inhoudelijke verandering willen brengen. We horen ook veel barrières, waarbij geweld het meeste wordt genoemd.

Verreweg de meeste deelnemers vertellen dat het waarnemen van geweld tegen vrouwen in de politiek hen afschrikt. Online en offline haat en bedreigingen, continue onder een vergrootglas liggen als vrouw, en de angst afgerekend te worden op uiterlijk in plaats van inhoud staan hierbij centraal. Jonge vrouwen in de focusgroepen twijfelen of ze de politiek in willen. Deelnemers zien de bedreigingen aan het adres van vrouwelijke politici, en hebben soms zelf ook al nare dingen meegemaakt tijdens politieke activiteiten (demonstraties, flyeren, sociale media). Naast het aanpassen van ambitie heroverwegen ze ook de manier waarop ze eventueel actief worden. Sommigen kiezen door (de reële kans op) haat en bedreigingen liever voor een plek achter de schermen. Zo kunnen ze invloed uitoefenen zonder al te veel zichtbaarheid en bedreigingen.

Een soortgelijk proces zien we bij de 'coping-strategieën' van de deelnemers. Verschillende vrouwen overwegen om minder aanwezig en zichtbaar te zijn op sociale media, om haat, seksisme en bedreigingen te voorkomen. Dit heeft consequenties voor de zichtbaarheid van deze vrouwen nu en in de toekomst. Een grote bron van zorgen is daarnaast familie. Vrouwen nemen de impact van haat op familieleden mee in hun afweging. Ook het beperken van zichtbaarheid breidt zich uit naar naaste familieleden.

Maar naast terugtrekking willen deelnemers tegelijkertijd juist ook zichtbaar zijn. Zelfbescherming (of van het gezin) wordt afgewogen tegen ambitie, idealen, een politieke carrière, en contact met de achterban. Uiteindelijk kan een 'afschrikeffect' tot minder vrouwen in de politiek leiden. Veel deelnemers reflecteren hierop en zien dit als een groot probleem. Iedereen wil juist meer vrouwen in de politiek.

De resultaten van ons verkennende onderzoek suggereren dat jonge vrouwelijke aspiranten van kleur racisme en seksisme als een dubbele barrière zien. Zij zien dat vrouwen van kleur in de politiek dubbel belaagd worden. Toekomstig onderzoek zou daarom extra aandacht moeten besteden aan de invloed van geweld tegen politici op aspiranten met meervoudig gemarginaliseerde identiteiten. Daarnaast was een opvallende bevinding dat politiek rechts-georiënteerde deelnemers zich minder lieten afschrikken door geweld. Geweld motiveert ze niet direct, maar deelnemers zien het als overkomelijk, ook vanuit een normatieve blik dat het ze niet zou moeten afschrikken. Gezien onze kleine steekproef zou de rol van politieke ideologie bij de overweging van aspiranten verder onderzocht moeten worden.

Alle deelnemers ontwikkelen allerlei manieren om met geweld om te gaan. Soms vanuit situaties die ze nu al meemaken, andere keren anticiperen ze op toekomstige scenario's. Deelnemers vinden het delen van ervaringen tussen vrouwen in de politiek en onderlinge support essentieel. Naast steungroepen tussen politieke vrouwen vinden deelnemers het ook belangrijk dat geweld tegen vrouwen publiekelijk besproken wordt. We moeten ons hierbij

wel afvragen of alle vrouwen evenveel toegang hebben tot zulke supportsystemen. Welke vrouwen willen en kunnen uiteindelijk toch politiek actief worden? Wie kan zich publiekelijk uitspreken tegen geweld en voor wie is dit wellicht moeilijker?

Naast de focusgroepen zetten wij ook een inventarisatie uit om een breder beeld te krijgen van wat er speelt op dit onderwerp. Uit de inventarisatie krijgen we een beeld dat overeenkomt met de focusgroepen en de literatuur. Geweld schrikt af, waarbij ook de rol van de familie belangrijk is. Deelnemers geven ook hier aan zich terug te trekken uit het publieke debat, vooral door zich van sociale media terug te trekken of andere activiteiten aan te passen. Deelnemers schrijven veel over de rol van politieke partijen. Die zijn, onder andere, aan zet om verbetering te brengen. Intern op de eerste plaats, maar ook om wetgeving in te zetten om geweld tegen te gaan op de tweede plaats. Reactieve en proactieve coping-strategieën komen in de inventarisatie terug. Onderlinge solidariteit en samenkomen om over ervaringen te praten worden ook hier als positieve ingrepen gezien die zowel een reactieve en proactieve component kunnen hebben.

In het verlengde van de resultaten en de gesuggereerde oplossingen van deelnemers zijn ondersteuning en onderlinge solidariteit belangrijk voor aspiranten. Alliantie Politica en het bredere maatschappelijke middenveld kunnen daarin voorzien. Voor oplossingen wordt door deelnemers ook naar politieke partijen gekeken. Het gaat dan zowel om het voorkomen als genezen van geweld tegen politici in de toekomst. Dat kan enerzijds door wetgeving wat betreft onder andere cyberveiligheid, maar ook door maatregelen om geweld te bestrijden, bespreekbaar te maken, en te voorkomen binnen de partij en de politiek in bredere zin.

Zolang vrouwen in al hun diversiteit ondervertegenwoordigd zijn en blijven in de politieke arena, zullen zij opvallen door hun anders-zijn. Geweld kan de ondervertegenwoordiging verder verergeren door beperkte instroom. Het werken aan een meer diverse politiek, waarbij ook aandacht is voor diversiteit binnen de categorie 'vrouwen', is wat dat betreft ook belangrijk. Alle politieke partijen zullen dus moeten (blijven) werken aan het werven van vrouwen als leden, kandidaten en verkozenen. Het gaat hierbij zowel om een verbeterde instroom van vrouwen als het voorkomen van uitval door geweld. In het geval van geweld zijn die twee met elkaar verbonden en interventies kunnen zich apart en simultaan op instroom en uitval richten.

Het afschrikkende effect van het waarnemen van geweld bedreigt de kwaliteit van onze democratie. Als vrouwen de politiek niet meer in willen of zich op andere manieren terugtrekken verkleint dat de pool waaruit talent kan worden geworven. Ook kan de impact van geweld op aspiranten in de toekomst leiden tot de verdere ondervertegenwoordiging van vrouwen, of ondervertegenwoordiging die er al is in stand houden. Politieke ongelijkheid schaadt de legitimiteit en herkenbaarheid van onze politiek, nu en in de toekomst.

Referenties

- Amnesty International. (2018). Toxic Twitter. Violence and abuse against women online.
- Barbour, R. (2007). *Doing Focus Groups*. SAGE Publications.
- Botman, M., Jouwe, N., & Wekker, G. (Red.). (2001). *Caleidoscopische visies. zwarte, migranten- en vluchtelingen-vrouwenbeweging in Nederland*. Koninklijk Instituut voor de Tropen.
- Collignon, S., & Rüdiger, W. (2021). Increasing the cost of female representation? The gendered effects of harassment, abuse and intimidation towards Parliamentary candidates in the UK. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/17457289.2021.1968413>
- Collins, P. H., & Chepp, V. (2013). Intersectionality. In G. Waylen, K. Celis, J. Kantola, & S. L. Weldon (Eds.), *The Oxford Handbook of Gender and Politics*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199751457.013.0002>
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Danilova, N., & Kolpinskaya, E. (2020). The Politics of Heroes through the Prism of Popular Heroism. *British Politics*, 15, 178–200.
- de Jong, J. C., & Mügge, L. (2022). Super Politicians? Perspectives of Minoritized Citizens on Representation. *Political Studies Review*, 21(3), 506–514. <https://doi.org/10.1177/14789299221138730>
- Dittmar, K. (2020). Urgency and ambition: the influence of political environment and emotion in spurring US women's candidacies in 2018. *European Journal of Politics and Gender*, 3(1), 143–160. <https://doi.org/10.1332/251510819X15728693158427>
- Håkansson, S. (2021). Do women pay a higher price for power? Gender bias in political violence in Sweden. *Journal of Politics*, 83(2). <https://doi.org/10.1086/709838>
- Håkansson, S. (2023). The Gendered Representational Costs of Violence against Politicians. *Perspectives on Politics* [preprint]. <https://doi.org/10.1017/S1537592723001913>
- Jong, J. C. De, & Mügge, L. M. (2023). Political Representation and Intersectionality: Perspectives of Ethnically / Racially Minoritized Citizens. *Social Politics*.
- Klein Kranenburg, L., Brookman, S., Miltenburg, C. van, Bouwmeester, J., Weijkamp, E., & Jong, B. de. (2022). *Monitor Integriteit en Veiligheid 2022*. I&O Research, Bureau BING, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Kosiara-Pedersen, K. (2023). Single ladies and freedom of speech: gendered explanations for, and effects of, violence in politics. *European Journal of Politics and Gender*. <https://doi.org/10.1332/251510821x16777808903018>
- Krook, M. L. (2020). *Violence Against Women in Politics*. Oxford: Oxford University Press.

- Kuperberg, R. (2018). Intersectional Violence against Women in Politics. *Politics and Gender*, 14(4), 685–690. <https://doi.org/10.1017/S1743923X18000612>
- Liu, S. S., & Banaszak, L. A. (2017). Do Government Positions Held by Women Matter? A Cross-National Examination of Female Ministers' Impacts on Women's Political Participation. *Politics & Gender*, 13, 132–162. <https://doi.org/10.1017/S1743923X16000490>
- Mansbridge, J. (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent "Yes." *The Journal of Politics*, 61(3), 628–657.
- Mariani, M., Marshall, B. W., & Mathews-Schultz, A. L. (2015). See Hillary Clinton, Nancy Pelosi, and Sarah Palin Run? Party, Ideology, and the Influence of Female Role Models on Young Women. *Political Research Quarterly*, 68(4), 716–731. <https://doi.org/10.1177/1065912915605904>
- McCall, L. (2005). The Complexity of Intersectionality. *Signs*, 30(3), 1771–1800.
- Morgan, D. L. (1996). Focus Groups. *Annual Review of Sociology*, 22, 129–152.
- Mügge, L. M., & Özvatan, Ö. (z.d.). Intersectional Repertoires of Coping with Political Violence.
- Mügge, L. M., & Runderkamp, Z. (2023). Heksen, fakkels en #MeToo. Gendergerelateerd geweld in de politiek. In R. Römkens, A. Meulenbelt, & T. ten Zeege (Red.), *Vorbij de Verbijstering* (pp. 112–128). Amsterdam: Walburg Pers.
- National Democratic Institute. (2021). *#NotTheCost A Call to Action*.
- Norris, P. (1997). *Passages to Power: Legislative Recruitment in Advanced Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piscopo, J. M. (2016). State capacity, criminal justice, and political rights: Rethinking violence against women in politics. *Politica y Gobierno*, 23(2), 437–458.
- Posetti, J., Shabbir, N., Maynard, D., Bontcheva, K., & Aboulez, N. (2021). The Chilling: Global trends in online violence against women journalists. UNESCO.
- Puwar, N. (2004). *Space Invaders: Race, Gender and Bodies out of Place*. Oxford: Berg.
- Runderkamp, Z. (2023). *Barrières voor vrouwen om politiek actief te worden, zijn en blijven*. Alliantie Politica.
- Saris, K., & Ven, C. van de. (2021). *Misogynie als politiek wapen*. De Groene Amsterdammer.
- Southern, R., & Harmer, E. (2019). Twitter, Incivility and "Everyday" Gendered Othering: An Analysis of Tweets Sent to UK Members of Parliament. *Social Science Computer Review*, 1–17. <https://doi.org/10.1177/0894439319865519>
- The Advertiser. (2014). More women turning off politics after Julia Gillard was badly treated. *The Advertiser*. <https://www.adelaidenow.com.au/news/south-australia/more-women-turning-off-politics-after-julia-gillard-was-badly-treated/news-story/321177664cf100e0316704bad5c5f8a6>

Vrieling, J., & Pas, D. van der. [z.d.]. Part of the job? The effect of exposure to the online intimidation of politicians on political ambition.

Ward, S., & McLoughlin, L. (2020). Turds, traitors and tossers: the abuse of UK MPs via Twitter. *Journal of Legislative Studies*, 26(1), 47–73. <https://doi.org/10.1080/13572334.2020.1730502>

Wolbrecht, C., & Campbell, D. E. (2007). Leading by example: female members of parliament as political role models. *American Journal of Political Science*, 51(4), 921–939. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2007.00289.x>

Young, I. M. (2000). *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

Colofon

Dit rapport is tot stand gekomen dankzij, en mogelijk gemaakt door, de alliantie Politica. In deze alliantie werken Stem op een Vrouw, Emancipator, WO=MEN, en de Nederlandse Vrouwenraad samen voor gelijke representatie in de politiek. We bedanken alle deelnemers aan dit onderzoek.

Over de auteurs

Zahra Runderkamp is projectleider 'Onderzoek naar bestaande barrières' bij alliantie Politica. Daarnaast is Zahra PhD onderzoeker politicologie aan de Universiteit van Amsterdam en columnist bij Binnenlands Bestuur.

Judith de Jong is PhD onderzoeker aan de afdeling politicologie van de Universiteit van Amsterdam. Haar promotieonderzoek richt zich op hoe burgers met een migratieachtergrond politieke vertegenwoordiging beoordelen in Nederland, Duitsland en Frankrijk.

Nanda van der Poel is afgestudeerd socioloog (Universiteit Utrecht) en onderzoek medewerker bij alliantie Politica. Ze schreef haar afstudeerscriptie 'We have to work ten times harder' over de drempels die vrouwen ervaren als ze politiek actief willen worden in de gemeenteraad.

Appendix 1: Deelnemers aan de focusgroepen

Groep 1: vrouwen zonder migratieachtergrond 23 september 2023

Geboortjaar	Gender	Politieke ambitie	Opleiding	Als er nu verkiezingen zouden zijn, waar zou je dan op stemmen?
1994	Vrouw	Wel eens overwogen	WO	PvdA-GroenLinks;BIJ1;
1993	Vrouw	Wel eens overwogen	HBO	BIJ1;PvdA-GroenLinks;
1997	Vrouw	Al politiek actief	Middelbare school	PvdA-GroenLinks;
2000	Vrouw	Al politiek actief	WO	Nieuw Sociaal Contract;CU;
1999	Vrouw	Wel eens overwogen	MBO	PvdA-GroenLinks;BIJ1;
1998	Vrouw	Al politiek actief	MBO	PvdA-GroenLinks;

Groep 2: vrouwen zonder migratieachtergrond 28 september 2023

Geboortjaar	Gender	Politieke ambitie	Opleiding	Als er nu verkiezingen zouden zijn, waar zou je dan op stemmen?
1994	Vrouw	Wel eens overwogen	WO	Volt;
1993	Vrouw	Wel eens overwogen	MBO	PvdA-GroenLinks;
1991	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	HBO	Nieuw Sociaal Contract;PvdD;
1991	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	HBO	VVD;CDA;
1995	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	HBO	PvdD;BIJ1;
1998	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	WO	D66;PvdA-GroenLinks;

Groep 3: vrouwen zonder migratieachtergrond 1 oktober 2023

Geboortjaar	Gender	Politieke ambitie	Opleiding	Als er nu verkiezingen zouden zijn, waar zou je dan op stemmen?
1996	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	HBO	BIJ1;
1992	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	WO	PvdA-GroenLinks; D66;Volt;
1981	Vrouw	Wel eens overwogen	WO	D66;VVD;
1995	Vrouw	Wel eens overwogen	WO	Strategisch stemmen, dus kan nog niet zeggen;
1988	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	HBO	PvdA-GroenLinks
1993	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen, onderdeel van een politiek georiënteerde organisatie	HAVO	PvdA-GroenLinks;

Groep 4: vrouwen met migratieachtergrond 19 oktober 2023

Geboortjaar	Gender	Politieke ambitie	Opleiding	Als er nu verkiezingen zouden zijn, waar zou je dan op stemmen?
1999	Vrouw	Wel eens overwogen	WO	PvdA-GroenLinks;
1996	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	WO	SP;PvdA-GroenLinks;D66;
1992	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	MBO	PvdD;PvdA-GroenLinks;
1997	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	WO	PvdD;Volt;Nieuw Sociaal Contract;
1991	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	WO	PvdA-GroenLinks;PvdD;
1989	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	HBO	Nieuw Sociaal Contract;
1984	Vrouw	Al politiek actief	MBO	BBB;

Groep 5: vrouwen zonder migratieachtergrond 26 oktober 2023

Geboortjaar	Gender	Politieke ambitie	Opleiding	Als er nu verkiezingen zouden zijn, waar zou je dan op stemmen?
1980	Vrouw	Al politiek actief	WO	Nieuw Sociaal Contract;
1984	Vrouw	Wel eens overwogen, concrete stappen	HBO	CDA;
1997	Vrouw	Wel eens overwogen, actief binnen (jongeren) partij	WO	VVD;
1988	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	HBO	VVD;D66;PvdA-GroenLinks;

Groep 6: vrouwen met migratieachtergrond 29 oktober

Geboortjaar	Gender	Politieke ambitie	Opleiding	Als er nu verkiezingen zouden zijn, waar zou je dan op stemmen?
1999	Vrouw	Wel eens overwogen	WO	PvdA-GroenLinks;
1996	Vrouw	Wel eens overwogen	WO	SP;PvdA-GroenLinks;D66;

Groep 7: vrouwen met migratieachtergrond 6 november

Geboortjaar	Gender	Politieke ambitie	Opleiding	Als er nu verkiezingen zouden zijn, waar zou je dan op stemmen?
1984	Vrouw	Wel eens overwogen, onderdeel van een politiek georiënteerde organisatie	HBO	BIJ;
1981	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	PhD	PvdD;
1991	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	WO	Blanco;
1978	Vrouw	Wel eens overwogen, geen concrete stappen	WO	PvdA-GroenLinks;
1980	Vrouw	Wel eens overwogen	Havo	BIJ;
1996	Vrouw	Wel eens overwogen	WO	PvdA-GroenLinks;

Appendix 2: Quotes over geweld die aan de focusgroepen werden voorgelegd

Sigrid Kaag: 'Ik weet dat vrouwen het zwaarder te verduren hebben dan mannen in de politiek en in de media. Stel je voor dat ik mij op mijn 59ste, na dertig jaar carrière, zou laten wegschreeuwen, hoe is het dan voor alle jongere vrouwen die na mij komen of er al zijn?'

Sylvana Simons: 'Als ik 's morgens mijn telefoon aanzet, dan moet ik eerst een half uur door bedreigingen, scheldpartijen, haat en lelijkheid.'

Bente Becker: 'Ik vind het een goed idee om met alle vrouwen die dit meemaken te zeggen: Dit is niet normaal. Ik denk dat we vooral moeten laten zien dat we ons niet klein laten maken, dat de democratie levend is en dat we blijven zitten om voor onze mening op te komen. Niet alleen voor onszelf, maar vooral voor jonge meisjes die dit zien.'

Kauthar Bouchallikht: 'Ik was zo vaak een trending topic en kreeg zoveel haat over me heen. Ik zeg je eerlijk: dit was heel, heel, heel erg zwaar.'

Appendix 3: Wervingstekst focusgroepen

Denk je er wel eens over om de politiek in te gaan? Of heb je dat al eens overwogen, en lijkt het je leuk om daarover van gedachten te wisselen? Vanuit Alliantie Politica doen we onderzoek naar motivaties van aspiranten om de politiek wél, of juist niet, in te gaan. Hiervoor organiseren we in september en oktober online groepsgesprekken van zo'n 1.5 uur, waarbij we samen in gesprek gaan over dit thema. We zoeken vrouwen die mee willen doen, met en zonder een migratieachtergrond, en van alle leeftijden. De gesprekken zijn anoniem en je krijgt een vergoeding van €20 als dank voor je bijdrage. Wil je meepraten? Schrijf je dan meteen in via [\[link\]](#). Vragen? Mail naar onderzoek@stemopeenvrouw.com.

Appendix 4: Resultaten inventarisatie

De inventarisatie was toegankelijk voor alle geïnteresseerden en beperkt zich dus niet tot bijvoorbeeld leeftijd of gender. Op die manier kon de inventarisatie ons onderzoek verder in perspectief plaatsen en meer ruimte bieden voor input van verschillende mensen. Individuen of organisaties konden hun ervaringen met (online) geweld delen door middel van een aantal vragen. Alle vragen in de inventarisatie waren open vragen waar deelnemers zelf antwoorden konden schrijven, zo lang of kort als ze zelf wilden. Geen van de vragen was verplicht. De inventarisatie werd online via sociale media verspreid via alliantie Politica en tegelijkertijd middels gerichte uitnodigingen via email naar belangenorganisaties zoals vrouwennetwerken binnen politieke partijen.

De inventarisatie is door 53 mensen ingevuld. Er waren negen inhoudelijke vragen, waarbij het ongeveer 15 minuten duurde om het in te vullen. Vanwege de lage respons gaan we voorzichtig om met de antwoorden en doen we geen generaliserende uitspraken. Het betrof hier slechts een verkennend en inventariserend doel. De 53 deelnemers waren overwegend vrouwen. De gemiddelde leeftijd was 40,3 jaar, waarvan de jongste 19 en de oudste 69. De relatie van de deelnemers met de politiek reikte van alleen interesse (11) en non-actief lid

van een partij [8] tot [vrijwillig] politiek actief en professioneel in contact met de politiek of politici [10], tot [oud-]politici [13]. Het gaat ook in de inventarisatie, net als in de focusgroepen, in het algemeen over politiek geïnteresseerden en waarschijnlijk veelal aspiranten. De [oud-] politici hadden de meest concrete antwoorden op de vragen. Hun antwoorden zijn dus vaker meegenomen in de analyse. Deelnemers waren bij geen enkele vraag verplicht om deze te beantwoorden. In totaal is er 87 keer een vraag niet beantwoord, gemiddeld negen keer per vraag. 32 deelnemers hebben één of meer keer geen antwoord gegeven op een vraag.

We bespreken de resultaten van de inventarisatie aan de hand van de volgorde van de gestelde vragen. Gegeven het lage aantal deelnemers geven we alleen globaal weer wat voor soorten antwoorden deelnemers geven op de open vragen.

De rol van politieke partijen

Deelnemers schrijven dat de rol van politieke partijen vooral is om openbaar stelling te nemen tegen geweld. Partijen hebben hierin een voorbeeldrol. Binnen de partij kunnen zij duidelijke omgangsregels en protocollen opstellen, het goede voorbeeld geven, en trainingen en steun aanbieden. Partijen hebben ook een rol in de preventie van geweld in de samenleving, bijvoorbeeld door middel van wetgeving.

Impact van geweld op ambities

De grootste impact van het waarnemen van geweld dat naar voren komt uit de inventarisatie is zelfbescherming in de vorm van zelfcensuur. De deelnemers nemen maatregelen om de kans op geweld aan hun adres te verkleinen. Zo willen ze zich niet uitspreken over bepaalde onderwerpen, zorgen ze voor meer nuance in opmerkingen, nemen bepaalde portefeuilles niet aan, spreken zich niet uit op social media, of besluiten helemaal niet politiek actief te worden. Wat als belangrijke bijkomende reden voor deze maatregelen wordt genoemd is het hebben van een gezin. Het gaat dus niet alleen om de eventuele bedreiging jegens henzelf, maar vooral naar hun familie.

De mate van geweld tegen vrouwelijke politici tijdens campagnes en als de politici verkozen zijn

Het grootste deel van de deelnemers geeft aan dat de mate van geweld anders is tijdens de campagne dan als vrouwelijke politici eenmaal verkozen zijn. Het is op beide tijden aanwezig, maar in campagnetijd is het nog meer. Deelnemers noemen als uitgangspunt dat politiek actieve vrouwen meer en ook andersoortig geweld ervaren.

Ondersteuningssystemen

De meeste deelnemers vinden dat er geen goed ondersteuningssysteem is. Politici [ook mannen] vallen te vaak uit en dat is mede door gebrek aan zulke systemen. De maatregelen die er nu zijn, zoals een vertrouwenspersoon of een hulplijn werken niet voldoende. Onderlinge (onofficiële) steun werkt hierbij het best.

Ook hier worden politieke partijen veel opgebracht. Deelnemers vinden dat politieke partijen het probleem moeten erkennen, in het bijzonder dat het ervaren van geweld daadwerkelijk invloed heeft op dagelijkse werkzaamheden.

En ook hier kunnen partijen het goede voorbeeld geven. Bijvoorbeeld doordat ze een klimaat creëren waarin het makkelijker is om problemen aan te kaarten. Dit kan door vaste evaluatieperioden, van partijleden vragen om integer met elkaar om te gaan, zich uit te spreken als er iets niet door de beugel kan, en een partij breed standpunt innemen tegen geweld. Hier bovenop komen vaste protocollen met concrete op ervaring gebaseerde plannen waar iedereen van op de hoogte is, duidelijke verantwoordelijkheden en open communicatie.

Aanpassen van wetgeving in het voorkomen van geweld tegen vrouwelijke politici

Veruit het vaakst werd genoemd: beter aanpakken van verbaal geweld, zowel op straat, als in de politiek, als online. Bestaande wetgeving moet hierbij beter gehandhaafd, en geweld tegen vrouwen serieuzer genomen. Hierbij hoort:

helder in de wet vastleggen wanneer sprake is van (online) intimidatie en geweld; strafbaar maken van het beledigen van politici net als bij politie. Een deelnemer schrijft: "naar mijn idee ondermijnt geweld tegen politici de democratie en daarmee de grondwet. De straffen voor het overtreden van deze wet zouden daarom heel hoog moeten zijn"; daders van intimidatie en (gender gerelateerd) geweld afschrikken. Door intimidatie makkelijker vervolgbaar te maken, strengere straffen op te leggen, geen anonieme reacties op sociale media toestaan en de bewijslast bij dader in plaats van bij het slachtoffer.

Andere ideeën die worden genoemd zijn verplichte preventieve trainingen, sociale media bedrijven verplichten richtlijnen op te stellen en te handhaven. Hier herkennen we opnieuw proactieve en reactieve strategieën om zowel geweld te voorkomen als te 'genezen'.

De rol van reguliere media en sociale media

De grootste rol die deelnemers zagen voor reguliere media is stellingname tegen het geweld. Dat kan door geweld niet te accepteren als normaal, maar als iets dat negatieve impact heeft op het functioneren van democratie, rechtstaat en samenleving. Ook kunnen media actief vrouwelijke politici een plek geven in interviews, talkshows - en dan ingaan op de inhoud, niet op uiterlijk of zorgtaken. Hierbij vonden de deelnemers het belangrijk dat er ook actief iets tegen seksisme in verslaggeving wordt gedaan. Bijvoorbeeld door sensatiezucht met provocerende titels aan te pakken. Van sociale media willen de deelnemers dat ze harder optreden en geen platform voor geweld bieden. Dat kan door daders te verwijderen en gewelddadige teksten te verwijderen.

Het afschrikken van (vrouwelijke) aspiranten door berichtgeving van (reguliere) media en sociale media over geweld binnen de politiek

Het overgrote deel van de deelnemers zegt dat de media een grote rol spelen in het afschrikkende effect van geweld tegen vrouwen in de politiek. De fouten van vrouwen worden uitgelicht, terwijl die van mannen als 'onhandige uitspraak' worden geframed. Een kleiner gedeelte van de deelnemers zegt hierbij dat het aan de persoon ligt of verslaggeving van geweld aanmoedigt of afschrikt. Ook schrijven deelnemers dat de media het probleem mogelijk verergeren door het uitlichten van verharding van het debat en problemen in de politiek.